

Hogy is kezdődött? (1956)

Olvastátok ezeket a verseket? – robbant be lelkesen a szegedi Irinyi Diákotthonban közös szobánkba egyik szobatársnőnk. (Úgy látom magam előtt: a békési Kiss Zsuzsa lehetett. A szoba pedig az a kedves hely, ahol tizenketten laktunk emeletes ágyakon, szerzetesi szegénységben, puritán feltételek közt.)

Persze mindahányan mentünk csudát látni. Kíváncsian szegődtünk Zsuzsa nyomába. Olvastuk, és igazat adtunk a lelkesedőnek. Mivel fénymásolásnak akkor még híre sem volt, igyekezetes gyöngybetűkkel körmöltük le mindazt, ami nagyon megtetszett. Legalábbis nekem ma is itt van az akkor gondosan kimásolt versek egyéni gyűjteménye között. De hát milyen versekről is van szó?

Tavaszi sirató-ének, később: *Merj mellém állni* – írta Lászlóffy Aladár. (Úgy emlékszem, ez a kettő volt főként a közös kedvenc.) Új volt a reformkoriasan, kislelkesen hangzó név, amely akkor már ismerős volt: tudtuk, hogy egy kolozsvári bölcsész kortársunkról van szó. Az emlékezet átszínez, átcsoportosít. Mi volt a pontos időrend? Talán nem is a verseket olvastuk előbb, hanem megelőzte azt egy korábbi, romantikus, közös kezdeményezés. S talán éppen ez ösztönözte az erdélyi irodalom iránti érdeklődést is?

Még 1956 őszén, a kollégium ablakán kikönyökölve, akkor oly ritka szabadságot engedélyezve magunknak, ketten szövögettünk bizalmas és merész – humorérzékünktől sem mentes – terveket (két „síríg hű” barátnő). Bulus volt a másik: Salacz Magda, aki ma Czigány Magda néven nagyra becsült londoni könyvtárigazgató, angol egyetemi díszdoktor. Közeledünk az egyetem befejezéséhez: s itt vagyunk, többnyire magányos nők, kihelyeznek valahova. Lesz-e társaságunk? Vagy vénlányok maradunk? Félig viccesen „kiosztottuk” az évfolyam férfi-tagjait magunk között: ki kihez illenék? Hasonlóan tettük ezt, mint ahogy egyetemi éveink kezdetén a görög mitológia szerepeit kapta meg az évfolyam egy-egy tagja. Gyakorlatilag háromtagú volt az efféle ötleteket szülő kupaktanács, Fekete Manyi volt a harmadik. Ő is,

mint Salacz Magda (akire ő ragasztotta a „Bulus” becenevet), Kalocsáról jött. Mindketten elnyerték a Rákosi-ösztöndíjat, amely akkor nagy kiváltság volt. De ki is érdemelték, az egész évfolyam megbecsülésével együtt.

A szegedi egyetemi énekkar akkoriban készült külföldi szereplésre. (Állandó, lelkes tagja volt több évfolyamtársam, köztük Bulus is, Fekete Manyival, Haypál Ildikóval és másokkal együtt.) Az tette ezt igazán szenzációssá, hogy egy akkor alig elképzelhető világba: a bűnös, imperialista Londonba szólt a meghívás. (Bizonyos idő múlva felülről lefújták az egész tervet, semmi sem lett belőle. De akkor élt ez az illúzió, s ma már elképzelhetetlen, micsoda vágyakat, reményeket ébresztett.) De hát miért is ne lehetne átlépni az országhatárokat? Miért ne lehetne akár a „bűnös”, „imperialista” Nyugatra is eljutni? Az angol, francia s a többi nyelv és irodalom megismerésére is szükség van! És keletre – a „baráti, szocialista országokba” – mi akadályozza meg az utazást? Például milyen közeli s a szegedi egyetemnek szerves rokona is – a kolozsvári. Miért ne ismerhetnénk meg ottani kortársainkat? Talán még egy-egy félévre helyet is cserélhetnénk, hogy megismerjük egymás mindennapi életét. Miért ne lehetne tágítani szellemi láthatárunkat? Nemcsak tanulni a nyelveket, hanem gyakorolni is.

Addig eljutottunk mindenképpen (mintegy első lépésként), hogy írunk – közösen, az egész évfolyammal – egy társaslapot a kolozsvári egyetem testvér-évfolyamának címezve.

Meg is valósítottuk. Elment a képeslap, lányok, fiúk mind olvashatóan aláírták. Emlékeim szerint ez 1956 őszén lehetett. Az tette még romantikusabbá, hogy ugyanebben az időben mi is kaptunk egy társas lapot Kolozsvárról, szintén az ottani társévfolyam tagjainak aláírásaival. Ma sem tudom, válasz volt-e ez a lap, avagy egymástól függetlenül született meg a két városban, a két egyetemen az egészen hasonló gondolat. Mindenesetre ez a fordulat tovább lendítette a kísérletező kedvet. Megszületett tehát a következő javaslat: mindenki bökjön ki magának egy-egy nevet (a fiúk egy-egy lányt, a lányok egy-egy fiút) a kolozsvári társaslapról, s írjunk annak külön, személyes levelet. Hadd alakuljanak ki a személyes kapcsolatok.

Magda a népmesei hangzású *Erős Péter* nevet választotta, én a zetelaki *Sándor Dénesét*. Fekete Manyi volt az, aki a képeslapon

erőteljes, átlós aláírással szereplő *Lászlóffy Aladár* levelezőtársa lett. Fényképet is kaptunk: én arra emlékszem, amelyiken Erős Péter és Sándor Dénes állnak kezét fogva. Természetesen a kolozsvári főtéren, a Mátyás-szobor előtt. Az évfolyam minden tagja levelezett – ki hosszabb, ki rövidebb ideig.

Az erdélyi irodalmi sajtót most fellapozva úgy gondolom, az elsőként kiemelt „versfelfedezés” 1956 őszén kezdődhetett. Korábban is naponta jártunk az Egyetemi Könyvtárba. De az erdélyi magyar nyelvű lapok akkoriban kerültek a szemünk elé. Nyáron láttak napvilágot ezek a művek, de mi az őszi tanévkezdet idején találtunk rájuk.¹ Akkor azonosíthattuk be a mi társaslapunkon szereplő nevet a megkedvelt vers költőjének nevével. (Arról nem volt tudomásunk, s nem néztünk utána, hogy voltaképpen annak az esztendőnek a tavaszán jelent meg nyomtatásban először komoly vers Lászlóffy Aladártól. S hogy azok, amelyeket mi olvastunk, időrendben a harmadik és negyedik lapbéli közleményei voltak.² Hasonlóképpen fogalmunk sem lehetett arról, hogy már az *Ítélet* című verse alapján milyen elismeréssel írt róla a verseket közlő Utunk.³ Annak idején mindez távolról sem befolyásolta lelkesedésünket, naiv olvasói élményünket.) Lám, Fekete Manyi ezzel a lírikussal levelezik! Manyi híres volt sziporkázó humoráról, remek stílusza volt – bizonyára élvezetes gondolatcsere alakulhatott ki kettejük közt. Úgy éreztem: meg kell kérdeznem: nem lenne-e ellenére, ha írnék egy levelet az „ő költőjének”? Valamiféle íratlan játékszabály megszegésének éreztem volna ugyanis, ha az ő „engedélye” nélkül áthágom az évfolyamon belüli megállapodást. Ezért forgattam magamban: helyes-e, fontos-e, miért akarom én most azt, hogy saját levelezőpartnerem mellett mindenáron írjak ennek az ismeretlen fiúnak? Miért akarom azt, hogy az olvasott verseiről megpróbáljam megfogalmazni a véleményemet? (Mert ezt

¹ A *Merj mellém állni* az Utunk 1956. június 15-i számában, a *Tavaszi sirató-ének* pedig ugyanebben a lapban, július 27-én jelent meg.

² Megelőzte az említetteket a legelsőként egymás alatt közölt *Érő idő* és az *Egy utcahossznyi gond*. Utunk, 1956. március 23., a *Fény* és az *Ítélet*. Utunk, 1956. április 27.

³ Földes László szokatlanul elismerő, felfedező kritikája: *Amit rögtön el kell mondani*. Utunk, 1956. május 25.

akartam.) S hogy megtudjam, tőle, magától: egyetért-e interpretálási kísérleteimmel vagy sem.

Manynak nem volt kifogása. Így a Lászlóffy Aladárnak szánt, nagy gonddal megszerkesztett első levelet megírtam, elküldtem. Álmomban sem számítottam arra, hogy haladéktalanul gyors választ kapok – s milyen kedveset, milyen elgondolkodtatót.

Kedves Klári!

Hát hogy is mondjam?! Megijesztettél egy kicsit...⁴

Így kezdődik a fiatal lírikus első válaszlevele. Már a közvetlen hangütés is megragadott. Az in medias res felkiáltás, a maga kérdő- és felkiáltójelével. Meg a meghökkenést kifejező, viszonzó meghökkentés. Zavarba hozott a felszabadult gondolatok, érzések felbolydulása. Ugyanakkor ennek a bonyodalomnak azonnali, könnyed megvallása és a fölébe kerekedés – az önkifejezés eszközeinek birtokában.

Természetes, hogy a költő nem maradhat közömbös az írásaira felfigyelő, verseit levéllel köszöntő méltató olvasója véleményével szemben. Azért sem, mert érzékeli, hogy a levélírára vetemedő olvasójában különös törekvés csábítása is munkál. Belülről, önmagának feladott „lecke” megoldási kísérlete ez. Hogy lehet (lehet-e) egy kortárs, még csak pályakezdő költő verseinél „érvekkel” alátámasztani, közérthető szavakkal kifejezni: miért véli a munkáit esztétikai értéknek, eredetinek? Miért fogamzott meg benne olvasás közben a titkos meggyőződés, hogy ebben a fiatal költőben egy tekintélyes életmű lehetősége rejlik? Hogyan és milyen eszközökkel lehet lefordítani azt, ami most személyes élmény csupán, a tapogatózásában biztosnak vélt sejtelem?

Hízalgő, de zavaró is lehet az ifjúkori hevességgel, gondosan megfontolt, de mégiscsak áradozó, dadogó, szavakat, hasonlatokat keresgélő kortársi magán-jellemzési kísérlet – az olvasott, kevéske vers alapján.

...az ami megijesztett s a pimasz emberi Hiúságot automaticæ birizgálja: hogy „felfedeztél”. Szó sincs róla – túlzol, nagyon kedvesen és elhiszem: őszintén túlzol. Isten-ments, hogy félreérts, nem szenvedek szerénységi mániában, de ennyit egyelőre semmi esetre sem érdelek, még szűkebb pátriámtól sem.

Így érzi a nagyra becsült versek szerzője. S ez az érzés valóságos lehet.

⁴ Itt és a továbbiakban Lászlóffy Aladár leveleiből az eredeti helyesírást, központozást megtartva idézek.

Pedig akkor már háta mögött tudhat valódi, értő felfedezőt is, egy olyan cikkecskét, amelynek szerzője az általános megbecsülésnek örvendő műértő: az akkor harmincnégy éves Földes László, aki lélektan–filozófia szakosként tanársegéd volt a kolozsvári Bolyai-egyetemen, főszerkesztő az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadónál s nem sokkal e levél kelte után az Utunk irodalmi hetilapnál. Mindettől súlya van rövid kis jegyzetének, amelyet Lászlóffy Aladárról ír első négy versének megjelenése után. Jóval a szegedi visszhang, lelkesedésünk előtt. S itt ő – a köztiszteletben álló kritikus – már „*oroszlánkörmök*”-ről beszél, „*a költői gondolat eredetiségé*”-ről, „*a versek eszméje mögött megbúvó kortárs gondolkodásmód*”-ről.

Persze erről az előzményről fogalma sincs a szegedi diák-olvasóknak. (Mint ahogy az addigi, többi versről sem.) A véleményét fogalmazni próbáló egyetemista ugyancsak távol áll ettől a színvonaltól. A kezdők között is kezdő. Nemcsak tekintély nélküli fiatal, hanem gyakorlatlan, szakszerű eszközei sincsenek. Így különösen megtisztelőnek érzi, s akként olvassa azt, hogy miközben ő a versekre figyel, a versíró bölcsész-társ éles szemmel elemzi és nagy jóindulattal, tapintattal viszont-mérlegeli ítéletalkotási és kifejezési módját. Következtet és összegez.

Roppant sűrítő erővel tudsz összefoglalni, jellemezni „irodalmi” jelenségeket: ergo irodalomkritikusi kvalitásaid vannak, s biztos nem csak szerény személyem pályáját elemző gondolatok kerülnek ki majdan tollad alól.

Még előzékenyebb kedvességgel: „*Tagadod – de lehet, hogy a költő beszél belőled.*” S az, ami leginkább kölcsönös találkozópontnak látszik, s majd annak is bizonyul: „*Az elemzésedből úgy látom, hogy tényleg hasonló problémák foglalkoztatnak.*” Igaz, jogos óvatossággal hozzáteszi: „*bár lehet, a megoldást másképp látjuk, esetleg más a világnézetünk stb.!*” (Az írásjelek – itt, mint a későbbiekben is – ki nem mondott, ki nem mondható s főként leírni nem ajánlatos mögöttes gondolatokra utalnak. Hallgatólag közismertekre.)

Kölcsönös bókolásról lenne szó? Az örömmel üdvözölt, de szándékosan is keresett egyetértésről? – Úgy tetszik, igen. Valójában: mégsem. A két pályakezdő elsősorban alakuló

„szakmai” önérzetére kényes. Hangsúlyozott a törekvés: semmiképp fel nem adni az elfogulatlanságot, a véleményalkotás önállóságát, az egyénileg kialakított elvet, meggyőződést. (Talán érthetetlen is mindazok számára, akik nem ismerik a kötelező „elvek”, „meggyőzések”, az oktrojált ideológia szellemi és fizikai rabságát.) Szent a ragaszkodás a saját (személyesnek elfogadott, vallott) felfogáshoz, meggyőződéshez.

Az egyetértést mindig távolságtartás, körülhatárolás kíséri – s határozott ellenvetés, ugyancsak:

Méltatlannak tartom Parnasszusra igyekvő saruimat, hogy máris Áprily nyomdokaiban lásd őket, már csak azért is, mert – nem is nagyon igyekszem arrafele.

A finom disztinkció udvarias, de határozott tiltakozás egy irodalmi rokonság feltételezése ellen. Ügyel arra, hogy bántó ne legyen, de kizárja a megengedést. A „méltatlan” kifejezés s maga a tréfálkozó hang egyaránt tisztelet Áprily és a jót akaró asszociáció felé, de önérzetes elhárítás is, kedves, tapintatos helyreigazítás. (Kikérjük magunknak.) Benne – leheletnyien, alig-észrevehetően – nagybáncsis vállveregetés is. A magabiztosság evidens és önvédő fölénye. Ez az alkotói önérzet közvetlenül is megjelenik – minden visszafogottság, önirónia ellenére s mindezen átütően.

Még nagyon kevés „művem” látott napvilágot, bár nem vagyok „terméketlen”, de hát egy kicsit fiatalnak tartanak.

S itt az egyéni, a költőiséggel egyelvű – sűrítő – „rejtélyesség” sem hiányzik. Legalábbis első olvasatra rébuszként is olvasható a folytatás:

Én azt tartom a nagyobb bajnak, hogy én nem érzem magam a keresztlevelém rokonának.

Hogy érti ezt? Úgy vélem, ehhez a mondathoz, annak valódi fölfejtéséhez a teljesebb életmű adhat hű választ. A Lászlóffy Aladár-írások, a személyiség egyedi ÉN-felfogása. Az „ÉN” mint a gondolkodó, alkotó Emberrel, voltaképpen az alkotó Emberiséggel való azonosulás vállalása. S főként az örökség továbbépítését,

felelősségét vállaló ember voltának megélése, tudatosan, „ÉN”-ként. („Az eszmélet nemcsak személyes álom.”) Visszapillantva így értelmezném az „én nem érzem magam a keresztlevelem rokonának” kitételt. Akkor ezt, így inkább csak sejtettem.

Ami legegyszerűbb az egész levélben, az, hogy leplezetlen a kölcsönös érdeklődés, kíváncsiság, irodalomközpontú „érdekeltség”. A köntörfalazás teljes hiánya. Jólesik olvasni: „egy órája jött a leveled”. S máris ír? Íme, ez győzelem, írással, személyes szavaimmal, gondolataimmal aratott siker. Természetesen adódik az egész összefüggésből, hogy mindez csak kezdet. Evidens módon fog adódni majd az egyszerűnek látszó folytatás. („Most nem fogok hosszabb magyarázkodásba [...] Remélem nem csak »borítékban« találkozunk, hanem személyesen is elbeszélgethetünk egyszer-kétszer.”)

Valóban, ezt a következő lépést várja a többi diák is.

De a történelem közbeszól.